

A Szeikilosz-költemény

Ritoók Zsigmond

1883-ban Kis-Ázsiában, az ókori Tralleisz közelében egy érdekes feliratos kő került elő, melynek első közzétévője számára érthetetlen jeleiben O. Crusius hamarosan zenei jeleket ismert fel, s azokat kevés változtatással máig érvényesen meg is fejtette. Így világossá vált, hogy a rövidke felirat, melyet egy kétsoros epigramma vezet be, és egy három szóból álló prózai szöveg zár le, énekelhető vers, s az egész egy Szeikilosz nevű, egyébként ismeretlen személy sírfelirata az i. sz. 2. századból, melyet az illető még életében állíttatott magának.

Tekintve, hogy az ókori görög zenei emlékek száma nem nagy, érthető, hogy a meglehetősen gazdag szakirodalom a feliratnak szinte kizárólag csak zenei vonatkozásaival, dallammal, ritmussal foglalkozik annál is inkább, mert a kis költemény eléggé közhelyszerű, a *carpe diem* gondolat kifejezése.

A szöveg mindössze ennyi:

*Hoszon zéosz, phainu,
méden holóosz szü lüpu:
proz oligon eszti to zén,
to telosz ho khronosz apaitei.*

A szöveg megértése, prózai fordítása nem okoz nagyobb nehézséget. Annál nehezebb, talán lehetetlen is a formahű fordítás, pedig ez nemcsak az énekelhetőség miatt volna kívánatos. A költeménynek eddig tudtommal négy fordítása készült. Ezek a következők:

1.

*Halandó, vígadj,
Könnyedet ne ontsd, kár,
Rövid az élet, hamar száll,
Időd ha lejár, a halál vár.*

2.

*Amig élsz, légy víg,
Semmi miatt ne búsulj!
Csak arasz az életünk, és
Tovasuhan az az idővel.*

3.

*Amig élsz, örvendj,
soha nagyon ne bánkódj,
hiszen alig éled élted,
s megadod a napot az éjnek.*

4.

*Amig élsz, csillogj,
semmi miatt ne bánkódj!
Csak arasz az emberélet,
s jön az a nap, amelyik elkéri.*

Az első Szabó Miklós fordítása, a másik hármát életem különböző korszakaiban magam készítettem.

Az első fordítás nyilvánvalóan nem formahű, s bár egy zenei gyűjteményben jelent meg, csak a magyar prozódia keréketörése árán lehet leénekelni, holott a zenei hosszúságok-rövidségek az eredetiben nemcsak pontosan megfelelnek a beszédhangok hosszúságának-rövidségének, hanem pontosan alkalmazkodnak a tartalomhoz is. Az alapvetően jambikus sorokban először a hosszú szótagok az uralkodók (1 rövid, 4 hosszú), azután a rövid szótagok egyre többen lesznek – ezért részesíteném előnyben a 2. fordítás második sorát a harmadik fordításával szemben, mert ez utóbbiban az arány 4:2 a rövid szótagok javára, míg a 2. fordításban 4:3, de a hosszú szótagok javára, az átmenet tehát fokozatosabb a harmadik sorhoz, ahol már öt rövid szótag áll szemben három hosszúval, hogy végül az utolsó sorban hét rövid szótagot kövessen mindössze két hosszú. Az élet mind rohamosabban múlik, s ennek megfelelne a 2. fordításban a „tovasuhan” ige. Ebben a fordításban viszont a *to telosz – ho khronosz* homoioteleuton véset el, amit a 3. fordítás próbál visszaadni, egy teljesen más képet, talán inkább jelképet alkalmazva: a nap mint élet, s az éj mint halál. A „megad” igével viszont érzékeltet valamit – a másik oldal felől megközelítve – a „tartozásból”, amit az *apaitei* jelez.

Mindkét esetben azonban a fordítás ékeesebb, rétorikusabb, mint az eredeti, mely éppen dísztelen egyszerűségével, azt mondhatnám: tárgyilagosságával, személytelenségével hat. Az élet (nem „életünk”) rövid, s végül az idő elkéri. Ez az, ami a magyar szavak természetéből következőleg formahíven visszaadhatatlan. A „végül” szó még mellőzhető, az „idő”-t esetleg helyettesítheti valamilyen időegység, melyben nincs hosz-

szó szótag, de az „elkéri” szót, a vers végső szavát, csattanóját semmi. Kényszermegoldásként két lehetőség kínálkozik. Vagy az „elkéri” szó első szótagját rövidnek énekelni, ami nagyon csikorog, vagy, mivel az utolsó szótag zeneileg három morás, a *ké-* szótag számára csak az első két morát igénybe venni, s a harmadikat a *-ri* számára fenntartani.

De hát csakugyan olyan fontos az az „elkéri” szó, hogy semmiképp sem mellőzhető? Azt hiszem, igen. Egy ilyen rövid költemény esetében, mely metrikailag láthatóan gondosan meg van szerkesztve, aligha mindegy, hogy mi az utolsó szó.

A gondolat, hogy az élet valami, ami csak ideiglenesen a miénk, s így egyszer el- vagy visszakerik, számos szerzőnél előfordul, görög-római klasszikusnál épp úgy, mint hellénizált zsidónál vagy keresztyénnél. Közhely ez is. De egy közhelyet is különféle összefüggésekben lehet értelmezni. A görög-római vigasztalás-irodalom ezzel vigasztal. A pseudo-plutarkhoszi Apollóniosz vigasztalásából idézek néhány szót (116 a): „Nem szabad zúgolódní, ha azt, amit rövid időre kölcsönadtak nekünk, visszakerik. Mert hiszen – amire gyakran szoktunk hivatkozni – a bankárok sem zsörtölődnek, ha azt a letétet, amit náluk helyeztek el, hogy majd visszaadják, tőlük visszakerik. Az életet úgy birtokoljuk, hogy majd vissza kell adnunk az azt nálunk elhelyező isteneknek, de hogy az, aki adta, mikor kéri vissza, bizonytalan.” A hellénizált zsidó irodalom inkább az emberi élet gyarló, mulandó voltának érzékeltetésére és az ember felelősségének hangsúlyozására céljából említi. Tralleisz vallásilag és kulturálisan elég kevert volt ahhoz, hogy bármely oldalról eredeztethető a hatás, hiszen temérdek „pogány” kultusz helye mellett zsidó közösség is volt a városban, Ignatiosznak a tralleisziakhoz írt levele pedig azt bizonyítja, hogy a 2. század elején keresztyének is éltek ott.

Ha azonban nemcsak az életélvezet, hanem az élet mint kölcsön vagy letét gondolata is közhely, még élesebben vetődik

fel a kérdés: Mi teszi az „elkérést” itt mégis egyedivé és határossá? Éppen az, hogy ez az utolsó szó, utána nem következik semmi. Nincs magyarázkodás, mint a *consolatio*-irodalomban, hivatkozás bankárookra, letétre, *usus fructus*ra, de nincs szó Istennek való tartozásról sem, mint a Bölcsesség könyvében vagy Philónnál. És nincs arról sem, mi lesz azután, vagy hogy lesz-e azután valami. Ennélfogva mindenki a maga számára értelmezheti a verset, és töltheti ki ezeket az „üres helyeket”, melyek éppen abból adódnak, hogy a vers „közhely”, ahol e kérdésekre különféle válaszok vannak adva.

De ebből adódik éppen az utolsó szó, az *apaitei* fordításának problémája is. A szó fordítása nemcsak prozódiai okokból lehetetlen, hanem a görög szó tágabb jelentésköre miatt is. A szó épp úgy jelentheti azt, hogy „elkér”, mint azt, hogy „visszakerik”. A közhely azt sugallja, hogy a természet vagy az istenek adták és kéri vissza az életet. Ezek helyére itt az idő lép? A szó jelentésköre azonban más értelemben is tágabb, mintsem hogy egyetlen magyar szóval visszaadható volna. Elkér, megkíván, követel... Hogyan „kéri el” az idő az életet? Mint a lázadó zsoldosok – felháborítóan? Mint az adószedő – könyörtelenül? Mint aki egy tisztségviselőt beszámoltat: hogyan élt a neki adott lehetőséggel – számonkérően? Vagy úgy kívánja meg, mint egy beszélgetés, egy gondolatmenet logikája, mint egy tudományos tétel valamely előfeltevést – hűvös nyugalommal, de ellentmondást nem tűrve? Vagy úgy, mint aki szívességet kér, szelíden, de kissé ironikusan is, annak tudatában, hogy formailag szívességet kér, de azt megtagadni nem lehet, mert az neki jár?

Az *apaitei* szó használati köre alapján mindezek a kérdések, meg valószínűleg még mások is felmerülnek. A felirat a kérdésekre nem válaszol. E kimondhatatlan kérdésekre mindenkinek magának kell felelni. Feleletével arról is vall: mit jelent neki a halál – és mit az élet.